

Asia: VN/1070/2021

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Lapsiasiavaltuutettu, Väestöliitto, Sateenkaariperheet, Lastensuojelun Keskusliitto ja Mannerheimin lastensuojeluliitto ovat todenneet yhteisessä, vuonna 2019 julkaistussa kirjoituksessaan, että oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseen liittyvän lainsäädännön tulee turvata lapsen oikeuksia ja tukea lapsen terveen identiteetin kasvua.

Esitysluonnoksen perustavanlaatuisin epäkohta on se, että alaikäisillä ei kategorisesti olisi oikeutta sukupuolen vahvistamisen antamaan turvaan. Esitysluonnoksessa todetaan, että säätely alaikäisten osalta olisi vaatinut asian tarkempaa selvittämistä. Kysymys kuuluukin, miksi hallitus päätti jo etukäteen, että tämän erittäin tärkeän näkökulman selvittäminen jätettiin tekemättä.

Sitä, että hallitus linjasi lapsen edun selvittämisen jättämisestä säätelyn ulkopuolelle jo ennen kuin mitään lapsivaikutus selvityksiä oli asiasta tehty, voidaan pitää YK:n lapsen oikeuksien periaatteiden vastaisena päätöksenä. Kaikissa lasta koskevissa asioissa tulisi voida punnita lapsen etu. Tässä uudistushankkeessa lapsen edun arvioimisen esteeksi nousi hallituksen vastuuton päätös jättää alaikäisten asema jo lähtökohtaisesti valmistelun ulkopuolelle.

Suomi on juuri viime vuonna saanut YK:n lapsen oikeuksien komitealta langettavan päätöksen lapsen edun arvioinnin huomiotta jättämisestä sateenkaariperheen turvapaikkapäätöksessä. Nyt Suomi sitten olisi jättämässä myös sukupuolen vahvistamisen yhteydessä lapsen edun *kokonaan* huomioimatta! Tämä osoittaa mielestämme hallituksen törkeää välinpitämättömyyttä lapsen oikeuksien sopimukseen sitoutumisessa.

Jos hallitus todella vie esityksensä läpi ilman lasten suojelemisen tarpeen huomiointia, eduskunnan tulee tehdä ponsi, jonka mukaan hallituksen tulee viivyttämättä valmistella alaikäisten oikeudet ja hyvinvointi huomioiva uudistus.

Seksuaali- ja lisääntymisterveydellisten oikeuksien kannalta erinomaisen tärkeää on, että hedelmättömyysvaatimuksesta oltaisiin esitysluonnoksen mukaan luopumassa. Samoin kannatettavaa on, että henkilön puolison suostumusta ei tarvittaisi enää missään tilanteessa sukupuolen vahvistamiseksi.

2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetystä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.

Hakemusmenettely ja harkinta-aika eivät täytä itsemäärättyä oikeuteen perustuvaa lähestymistapaa, ja ovat täysin tarpeettomia. Esitys niiden säätämisestä on seurausta pelkästään siitä, että hallitus on päättänyt eräistä lainsäädännön yksityiskohdista jo ennen kuin on tehty vaikutusarvioita. Tällainen lainsäädäntötapa on turmiollista perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Jos harkinta-ajasta säädetään, sen tulisi olla vielä lyhyempi, esimerkiksi viikko.

Pykälän 4. momentin mukaan DVV:n on ilmoitettava sukupuolen vahvistamisesta henkilön puolisolle. Tarvetta tällaiselle ilmoitukselle ei perustella mitenkään. Mikä on se syy, että henkilön yksityisasiasta pitäisi viranomaistoimin ilmoittaa jollekulle muulle, jonka oikeusasemaan asia ei enää esitetyn säätelyn mukaan mitenkään vaikuttaisi? Pidämme tätä tarpeettomana puuttumisena yksityiselämään.

3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.

Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.

Esitetyllä lainsäädännöllä pitäisi AIVAN kaikissa tilanteissa olla oikeusvaikutuksena se, että henkilö katsotaan kuuluvaksi vahvistettuun sukupuoleen. Laki tulee säätää niin, että tähän perusperiaatteeseen ei ole mitään poikkeussäädöksiä. Esitysluonnoksessa esitetyn poikkeussäädöksen (3§ 2. mom) perusteluissa avattu tarkoitus (palveluiden saatavuus) on tärkeä tavoite, mutta asia pitää hyvästä tarkoituksesta huolimatta säätää sellaisella tavalla, että poikkeussäädöksiä ei tarvita. Poikkeussäädöksiin liittyy vakavia riskejä henkilön väärinsukupuolittamisen jatkumisesta sukupuolen vahvistamisen jälkeenkin, jos/kun poikkeuspykäliä sovelletaan käytännössä lainsäätäjän tarkoituksen vastaisesti.

Tästä syystä olisikin jo tämän lain säätämisen yhteydessä korjattava muu lainsäädäntö sukupuolineutraaliksi, jotta ei tarvittaisi vaikeaselkoisia ja vaarallisia soveltamispykäläitä. Suurin osa lainsäädännöstämme on jo sukupuolineutraalia. Ei ole syytä jättää viimeisiä jäänteitä korjaamatta tässä yhteydessä.

Kuten esityksen nykytilan arvioinnissa todetaan, terveydenhuollon lainsäädännössä olevissa viittauksissa naiseen ei itse asiassa olekaan merkityksellistä henkilön oikeudellinen sukupuoli vaan raskauteen, synnyttämiseen, imettämiseen, sterilointiin ja hedelmöityshoitoihin liittyvät lisääntymisterveydelliset asiat. Ei ole mitään estettä muuttaa tätä lainsäädäntöä sukupuolineutraaliksi muuttamalla säädöksiä viittaamaan suoraan esimerkiksi raskauteen, eikä naiseen.

Esitysluonnoksen luvussa 2.1.1.10 on lueteltu ne terveydenhuollon lait ja asetukset, jotka viittaavat naiseen. Nämä kaikki tulisi muuttaa jo tämän hallituksen esityksen yhteydessä sukupuolineutraaleiksi. Myös seulonnoista annettu asetus olisi täysin mahdollista säätää sukupuolineutraalisti niin, että kutsut seulptoihin voitaisiin kohdentaa tarkoituksenmukaisella tavalla. Esimerkiksi tutkimuslain tuoreessa uudistuksessa onkin jo täsmennetty, että raskaana olevaa ja imettävää henkilöä koskevia säädöksiä sovelletaan henkilön oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta. Juuri näin tulisi säätää kaikkien esityksessä identifioitujen lakien osalta.

EU-lainsäädäntöä ei voida ainakaan pikaisella aikataululla muuttaa, joten jos sen tulkitsemiseksi on todella tarvetta säätää poikkeuksesta lainsäädännön tasolla, voidaan esitetyn 3§ toisen momentin poikkeussäädös rajata tiukasti tähän EU-säätelyyn.

On totta, kuten esitysluonnoksessakin todetaan, että osaan lisääntymisterveyttä koskevaa lainsäädäntöä olisi tehtävä perusteellinen kokonaisuudistus. Näistä esityksen mainitsemat hedelmöityshoitolaki ja aborttilaki ovat hyviä esimerkkejä. Ne on ehdottomasti uudistettava kokonaisuudessaan ilman viivyttelyä. Tästä ei kuitenkaan johdu, vaikka esitysluonnos antaa niin ymmärtää, että kyseisiä lakeja ei voitaisi jo tässä yhteydessä hioa sukupuolen vahvistamisen osalta, vaikka kokonaisuudistukset jätettäisiin tulevaan. Liitelakien korjaaminen ei ole ainoastaan suotavaa vaan täysin mahdollista, jos hallitus niin päättää toimia.

Varsinkin jos hedelmöityshoitolaki jää tämän lain yhteydessä uudistamatta sukupuolineutraaliksi, hallituksen olisi käynnistettävä hedelmöityshoitolain kokonaisuudistus niin pian kuin mahdollista. Laissa on lukuisia muitakin yhdenvertaisuuden esteitä kuin sukupuolittavat käytännöt.

Jos hallitus kuitenkin esittää, että säädetään esitysluonnoksen mukainen poikkeussäädös, poikkeussäädöksen pykäläteksti ja myös perustelut on ehdottomasti muokattava sellaisella tavalla, että kaikista vaarallisimmista määritelmistä, kategorioista ja termeistä voidaan luopua.

”Lisääntymisbiologisen sukupuolen” oikeudellista kategoriaa ei missään nimessä pitäisi rakentaa sisällyttämällä tällaista termiä lakiin, varsinkaan pykälätasolle. Se voisi tulevaisuudessa vaarantaa sen peruseriaatteen, että henkilöä on kohdeltava vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Se loisi aiemmassa lainsäädännössä tuntemattoman kategorian, jota voisi olla suuri houkutus ryhtyä pitämään henkilön sukupuolena mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Poikkeussäädöksen tarkoituksena oleva palveluiden saatavuuden varmistaminen on säädettävä muilla sanamuodoilla.

Poikkeussäädöksen pykälässä eikä perusteluissa tulisi myöskään missään nimessä säätää niin, että poikkeuspykälien tilanteissa henkilön ”sukupuolena pidetään” syntymässä määriteltyä sukupuolta. Pykälä tulee muotoilla niin, että vaikka henkilön ”sukupuolen pidetään” kaikissa tilanteissa oikeusvaikutusten pääsäännön mukaisesti vahvistettua sukupuolta, niin sovellettaessa tiettyjä lakeja, niitä sovelletaan niin, että oikeus tarpeellisiin terveystalouteihin toteutuu.

Tässä yksi ehdotus 3. pykään 2. momentin uudelleen muotoiluun:

"Ensimmäisessä momentissa säädetystä riippumatta, lisääntymisterveyteen liittyvää lainsäädäntöä sovellettaessa henkilö on kuitenkin oikeutettu kaikkiin sosiaali- ja terveydenhuollon lisääntymiseen, hedelmöittämiseen, raskauteen, raskauden keskeyttämiseen, sterilointiin, synnyttämiseen ja imettämiseen liittyviin palveluihin oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta."

Tällä tavalla säätämällä ei tarvitsi luoda uutta ”lisääntymisbiologisen sukupuolen” oikeudellista kategoriaa eikä ”pitää henkilön sukupuolena” mitään muuta sukupuolta kuin hänen vahvistettua sukupuoltaan.

”Lisääntymisbiologisen sukupuolen” lisäksi ongelmallista terminologiaa ovat esitysluonnoksen kohdat, joissa todetaan joidenkin säädösten ”perustuvan sukupuoleen”. Parempi muotoilu olisi esimerkiksi säädökset, jotka ”liittyvät sukupuoleen”.

Jos poikkeussäädös tehdään jollain muulla kuin esittämällämme tavalla, se olisi joka tapauksessa rajattava hallituksen esitysluonnosta tarkemmin, konkreettisemmin ja yksityiskohtaisemmin, että ei jäisi mitään tulkinnanvaraa, että poikkeusta on tarkoitus soveltaa vain hyvin tarkasti rajatuissa tilanteissa ja AINOASTAAN sillä tarkoituksella, että turvataan kaikille hedelmöittämiseen, raskauteen, sterilointiin, synnyttämiseen ja imettämiseen liittyvät palvelut, sekä mahdollisuus osallistua näihin toimintoihin liittyviin seulontoihin.

4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)

Hallituksen esitysluonnoksen ratkaisu pysyttäytyä sukupuolitetuissa vanhemmuusnimikkeissä (äiti/isä) on oikeudellisesti ja hallinnollisesti tarpeeton, se ei mahdollista muunsukupuolisten vanhemmuuden minkäänlaista kunnioittamista ja aiheuttaa todella monimutkaista ja vaikeasti tulkittavaa säätelyä, mistä käsillä oleva esitysluonnos on erittäin selkeä esimerkki. (Lisää tästä hyvin ongelmallisesta peruslähtökohdasta kohdassa 9.)

Koska esitysluonnoksen mukaan vanhemmuusmerkinnät tehtäisiin tulevaisuudessakin sukupuolitusti (isä/äiti), on ensi arvoisen tärkeää, että vanhemmalle ehdotetaan mahdollisuutta (5§:ssä) käyttää asiassa itsemäärittelyoikeuteen perustuvaa harkintaa ja saada vanhemmuutensa kirjatuksi joko isyytenä tai äitiytenä. Tärkeää tämä on myös siksi, että vanhemmalla on täten mahdollisuus siihen, että hänen sukupuolimerkintänsä ja vanhemmuusnimikkeensä ovat samalla tavoin sukupuolitettuja. Tämä suojaa sekä vanhempaa että lasta syrjinnältä ja yksityisyyden suojan loukkauksilta, esimerkiksi kun vanhempi asioi lapsen asioissa.

Kritisoimme esitysluonnoksessa omaksuttua ratkaisua vahvistaa vanhemmuus oletusarvoisesti syntymässä vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Tekemämme selvityksen (n=115) mukaan suurin osa (94%) transtaustaisista vanhemmista haluaa vahvistaa vanhemmuutensa vahvistettua sukupuolta vastaavalla nimikkeellä. Esityksen mukaisesti säädellen, suurimman osan vanhemmuus kirjataan ensin ”väärinpäin” ja he joutuvat hakemaan merkinnän muuttamista esitetyn lain mahdollistamalla tavalla. Pitäisimme paljon parempana tapana, että vanhemmuusnimike kirjattaisiin lähtökohtaisesti vahvistetun sukupuolen mukaisesti, mikä vastaisi esitetyn lain oikeusvaikutusten perussääntöä. Näin voitaisiin luopua tästäkin poikkeussäädöksestä, ja esitetyllä lailla olisi siten kaikissa tilanteissa, ilman poikkeusta, se oikeusvaikutus, että hänen katsotaan kuuluvan vahvistettuun sukupuoleen.

Vanhemmuuden vahvistamista syntymässä määritellyn sukupuolen mukaisella nimikkeellä ei ole esityksessä perusteltu oikein mitenkään. Todetaan, että vanhemmuuden vahvistamista koskevat lait ovat voimakkaasti liitännäisiä sukupuolitettuihin lisääntymismekanismeihin. Niin ovat. Mutta ei siitä seuraa, ettei niiden perusteella voisi kuitenkin vahvistaa vanhemmuusnimikettä, joka olisi vanhemman vahvistetun sukupuolen mukainen. Näin on voitu toimia monessa muussa maassa, esim Ruotsissa. Miksi Suomessa ei voitaisi vahvistaa vanhemmuutta lähtökohtaisesti vahvistetun sukupuolen mukaisesti?

Vaikka päädyttäisiin esittämään vanhemmuusnimikkeen vahvistamista syntymässä määritellyn sukupuolen mukaan esitysluonnoksen mukaisesti, pykälä on aivan välttämätöntä muotoilla toisella tavalla. Esitetty pykälä on aivan äärimmäisen vaikeaselkoinen viittaussäädös. Sen perusteella on hyvin vaikeaa tulkita, miten vanhemmuusnimikkeet on itse asiassa tarkoitus vahvistaa sen perusteella. Kansalaisten ja lakia soveltavien ammattilaisten pitäisi kyetä tulkitsemaan näin keskeinen pykälä ilman juristien apua. Pykälän ja sen perusteluiden muotoilussa tulee ottaa myös huomioon, mitä lausimme yllä pykälän 3 muotoiluista ja termeistä.

Ehdotuksemme pykälän selkeämmäksi muotoiluksi:

"Isyyslain 2§:ssä tarkoitettu isyys todetaan, jos synnyttäneen vanhemman aviopuoliso on lapsen syntymän hetkellä oikeudellisesti mies.

Muussa kuin 1. momentin tilanteessa vanhemmuuden määräytyminen, selvittäminen, vahvistaminen ja kumoaminen tapahtuu vanhemman syntymässä määritellyn sukupuolen mukaisesti."

Isyyslain tarkentaminen

Voimassa olevan isyyslain perusteluita tulisi myös korjata tämän uudistuksen yhteydessä, jotta henkilön vanhemmuus voidaan aina vahvistaa suhteessa hänen siittiöistään alkunsa saaneeseen lapseen (ellei ole kysymys sukusolujen luovuttamisesta). Jos isyyslain perusteluita ei voida korjata, tulee tämän lain soveltamispykälän perustelutekstiin lisätä asiaa koskeva soveltamisohje.

Isyyslain 3§:n säädösteksti tuntuisi mahdollistavan isyyden vahvistamisen kaikissa tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa vanhemman siittiöistä. Kyseisen pykälän perusteluteksti sen sijaan näyttäisi rajaavan vahvistamisen ulkopuolelle tilanteen, jossa sen vanhemman sukupuoli, jonka siittiöistä on kyse, on vahvistettu naiseksi jo hedelmöitymisen ajankohtana. Tämä isyyslain perusteluihin liittyvä tulkintamahdollisuus on tavalla tai toisella oikaistava, ja siten varmistettava, että isyys voidaan kaikissa tilanteissa vahvistaa!

Isyyslain perusteluissa on erikseen todettu, että isyys voidaan vahvistaa siittäjän oikeudellisesta sukupuolesta huolimatta, JOS henkilö on ollut vielä siittämisen aikaan oikeudellisesti mies. Toisin sanoen henkilön vahvistamista isäksi ei estä se, että hän on vahvistanut sukupuolensa naiseksi siittämisen (tai koti-inseminaation) JÄLKEEN ennen lapsen syntymää. Perusteluissa sanotaan sanatarkasti, että "tämä seikka [sukupuolen vahvistaminen naiseksi] ei estä isyyden vahvistamista, jos hän 2 momentissa tarkoitetun tapahtuman [hedelmöitys] tai 3 momentissa tarkoitetun suostumuksen antamisen aikaan on ollut oikeudellisesti mies." Tästä perusteluiden tulkintaohjeesta loogisesti seuraisi se, että jos henkilö "2 momentissa tarkoitetun tapahtuman [hedelmöitys] aikaan" on ollut oikeudellisesti nainen, hänen isyyttään ei voitaisi vahvistaa.

Näin tulkitessa henkilön isyyttä ei voitaisi lainkaan vahvistaa isyyslain nojalla, jos hänet olisi vahvistettu naiseksi jo hedelmöityksen ajankohtana. Myöskään äitiyslain nojalla häntä ei voitaisi vahvistaa äidiksi tunnustamisen kautta, koska äitiyslaissa tunnustaminen vaatii kaikissa tilanteissa yhteistä suostumusta hedelmöityshoitoihin. Äitiyslaissa ei ole huomioitu, että toisen äidin äitiys voisi perustua siittämiseen/geneettiseen polveutumiseen. Nykysääntelyyn siis liittyy vaara siitä, että

transnaisen vanhemmuus omaan geneettiseen lapseensa voisi jäädä kokonaan vahvistamatta niissä tilanteissa, kun hän on ollut oikeudellisesti nainen jo hedelmöittymisen aikaan. Näiden tilanteiden voidaan kuvitella lisääntyvän jonkin verran esitetyn lain vaikutuksesta. Isyyslain perusteluita on siis aivan välttämätöntä muuttaa tämän lain säätämisen yhteydessä. Vaihtoehtoisesti tulkintaohjeita voitaneen antaa tämän lain soveltamispykälän perusteluissa.

Olemme kiinnittäneet tähän ongelmaan huomiota myös lausunnoistamme vanhemmuuslain yhteydessä, mutta sitä ei ole esityksessä vanhemmuuslaista korjattu.

5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erytystä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnistettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.

Vanhemmuuden merkitseminen väestötietojärjestelmään vanhemmuutena poistaisi tarpeen korjata vanhemmuusmerkintä vanhemman vahvistaessa sukupuolensa. Mutta niin kauan kuin väkisin pysyttäytyään vanhemmuusmerkintöjen sukupuolituksessa, pitää lapsen vanhemmuusmerkintä pystyä korjaamaan, jotta voidaan suojata lasta arkaluonteisten tietojen paljastumiselta aina viranomaisten ja palveluiden kanssa asioitaessa.

Yllä mainituitten perustelujen takia on erinomaista, että hallituksen esitysluonnos sisältää esityksen vanhemmuusmerkinnän muuttamisesta vanhemman toivomalla tavalla. Olemme tyytyväisiä, että tämä perustuisi pääsääntöisesti vanhemman itsemäärittelyoikeuteen. Esitysluonnos ei näyttäisi sulkevan ulos mahdollisuutta korjata vanhemmuusnimike myös ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten osalta. Mutta jotta tämä olisi aivan kristallinselvää, toivomme, että asiasta mainitaan yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Voisiko esitetyssä laissa käyttöön otettua termiä ”vanhemmuutta kuvaava nimeke” jossain kohtaa säätelyä tarkentaa lisäämällä termin jälkeen sulkeisiin (äiti/isä), jotta myös kansalaisilla olisi mahdollista ymmärtää paremmin, mitä termillä tarkoitetaan?

Itsemäärittelyoikeus vanhemmuusnimikkeeseen jää osittain toteutumatta, koska samaa vanhemmuusnimikettä tulisi esityksen mukaan soveltaa kaikkiin ko. vanhemman lapsiin. Hallituksen esitysluonnos ei siis mahdollistaisi, että vanhempi voisi olla isä yhdelle lapselleen ja äiti toiselle lapselleen. Tämä todennäköisesti olisi joidenkin perheiden toiveena, esimerkiksi tilanteissa, joissa toinen sisaruksista on huomattavasti vanhempi, syntynyt ennen vanhemman sukupuolen vahvistamista ja oppinut tuntemaan vanhempansa hänen syntymässä vahvistetun sukupuolensa mukaisella vanhemmuusnimikkeellä. Nuorempi sisarus taas saattaa olla syntynyt vanhemman sukupuolen vahvistamisen jälkeen, ja mahdollisesti vanhemman uuden kumppanin kanssa. Lapsen edun yksilöllinen huomioinen tällaisessa tilanteessa saattaisi hyvinkin vaatia sitä, että

vanhemmuusnimikkeen osaltakin voitaisi toimia eri tavoin eri lasten osalta. Hallituksen esitysluonnoksessa tällainen lapsen yksilöllisen edun huomiointi torpataan kuitenkin lyhyesti yhdenvertaisuuteen vetoamalla.

Olemme ymmärtäneet, että väestötietojärjestelmässä henkilö ei voisi tietoteknisistä syistä olla ”isä” yhdelle lapselle ja ”äiti” toiselle lapselle. Toivottavasti esitetyn säätelyn perusteluna ei ole ainoastaan haluttomuus muuttaa väestötietojärjestelmän tietorakennetta. Tähän liittyen myös kysymme, onko asian valmistelussa huomioitu se, että esitetty säätely tulisi joka tapauksessa aiheuttamaan sellaisia tilanteita, että vanhempi olisi merkitty toisille lapsille isäksi ja toisille lapsille äidiksi. Tällainen tilanne syntyisi silloin, jos vanhempi olisi muuttanut vanhemmuusnimikkeensä jo aiemmin saamiensa lasten osalta, ja tulisi uuden lapsen syntymän myötä jälleen kirjatuksi (4§ mukaisesti) syntymässä vahvistetun sukupuolensa mukaisella vanhemmuusnimikkeellä uudelle lapselleen. Jos vanhempi ei tässä tilanteessa hakisikaan nimikkeen muutosta, väestötietojärjestelmään jäisi pysyväksikin tiedoksi, että hän on äiti tietyille lapsille ja isä toisille. Koska esitetyllä säätelyllä olisi tällainen vaikutus, nousee kaksi kysymystä. Onko varmistettu, että kykeneekö väestötietojärjestelmä ylipäätään sisältämään tällaisia kirjauksia? Ja jos pystyy, miksi vanhempi ei voisi käyttää itsemäärittelyoikeuttaan lapsikohtaisesti, kunkin lapsen edun mukaisesti?

Esityksessä jää myös epäselväksi, mitä vanhemmuusnimikkeen sukupuolituksen korjaaminen tarkoittaisi väestötietojärjestelmässä olevien konkreettisten merkintöjen suhteen. Vaikutusarvioissa kerrotaan, että väestötietojärjestelmässä lapsen ja vanhemman välinen suhde on sidottu nykyisten vanhemmuuden määräytymistä koskevien lakien mukaisiin rooleihin: synnyttänyt äiti, avioliiton perusteella syntynyt isä-suhde, tunnustanut isä, tunnustanut äiti, adoptioisä ja adoptioäiti. Kun esimerkiksi synnyttänyt äiti hakee vanhemmuusmerkintänsä muuttamista, miten uusi kirjaus tehdään? Luodaanko järjestelmään uusi kategoria ”synnyttänyt isä”? Vai merkitäänkö henkilö vain ”isäksi”? Tämäkin näyttäisi olevan uusi kategoria. Entä jos avioliiton perusteella isäksi todettu henkilö hakee vanhemmuusmerkinnän muuttamista? Luodaanko uusi kategoria ”avioliiton perusteella syntynyt äiti-suhde”, vaikka äitiyslain mukaan Suomessa ei ole äitiysolettamaa, kuten esimerkiksi vaikka Ruotsissa?

6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):

Ei kommentteja

7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):

Harmillista, jos järjestelmämuutoksia ei voida tehdä sellaisella aikataululla, että vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskeva säädös voisi tulla voimaan samaan aikaan muun lain kanssa. Mutta jos se ei todella ole mahdollista, hyvä saada laki muilta osin voimaan niin pian kuin mahdollista. Toivottavasti samaan aikaan vanhemmuuslain kanssa, jolloin tietysti esitetyn lain isyys/äitiyslakiviittaukset voisi samalla korjata vanhemmuuslakiviittauksiksi.

8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnossa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.

Kaiken esitysluonnoksessa ja erillisessä selvityksessä tehdyn lapsivaikutusarvioinnin perusteellaa näyttää siltä, että lapsen edun huomioiminen olisi ollut välttämätöntä selvittää jo tämän uudistuksen yhteydessä.

Vaikutusarvioinnissa todetaan, että taloudelliset vaikutukset hedelmöityshoitoklinikoihin olisivat niin pienet, että esitys ei aiheuta tarvetta muutoksille hyvinvointialueiden rahoitukselle. Toteamme, että julkisten hedelmöityshoitojen resurssit ovat jo valmiiksi niin riittämättömät, että julkisten klinikoiden hoitopäätökset perustuvat nykyisellään erittäin tiukalle kriteeristölle, joka rajaa kokonaisia asiakasryhmiä jo nyt kokonaan hoitojen ulkopuolelle yhdenvertaisuusperiaatteen näkökulmasta ongelmallisella tavalla.

9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Keskitymme lausunnossamme lähinnä vanhemmuusmerkintöihin, perheellistymismahdollisuuksiin ja seksuaali- ja lisääntymisterveydellisiin oikeuksiin.

Liitelakiesityksiin liittyvät huomiomme:

Näkemyksemme mukaan hallituksen esityksen tulisi sisältää liitelakiesitykset myös niiden lakien osalta, jotka pitäisi päivittää sukupuolineutraaleiksi, jotta kaikki voisivat varmasti saada lisääntymisterveydelliset palvelut. Tästä tarkemmin pykälän 3 perusteluissa.

Esitetyt muutokset liitelakeihin ovat perusteltuja. Erityisen hienoa, että kotikuntalaki korjataan nyt. Olemme sekä äitiyslain että vanhemmuuslain käsittelyn yhteydessä todenneet, että kotikuntalaki olisi tullut korjata nyt esitetyllä tavalla. Perustelimme esitystämme sillä, että äitiys/vanhemmuuslakiin ei jäisi hankalia muiden lakien soveltamiseen liittyviä pykäläitä. Hienoa, että tämä laki nyt korjataan, ja sovellussäädös voidaan poistaa äitiyslaista. Mutta samalla täytyy edelleen hämmästellä, miksi käsillä olevaan lakiin halutaan tehdä vielä hankalampia toisen lain sovellussäädöksiä (3§ ja 4§), eikä hoideta yhdellä kertaa liitelakien korjauksia kuntoon.

Ei riitä, että äitiysavustuslakia muutetaan esityksen mukaisesti varmistamaan, että myös lapsen synnyttänyt mies saa äitiysavustusta. Äitiysavustuksen ja äitiysavustuslain nimi tulisi muuttaa myös sukupuolineutraaliksi. Julkisuudessa on pitkään puhuttu, että voitaisiin puhua esimerkiksi perhepaketista. Nykyään yleisesti nähdään, että avustuksen tarkoituksena on tukea äidin lisäksi myös lapsen muita vanhempia sekä vauvaa itseään. Niin kauan kuin puhutaan äitiysavustuksesta, vähätellään miesten vanhemmuutta ja jätetään transmiehet huomioimatta avustuksen terminologiassa. Vielä aivan viime aikoihin saakka naisparin osapuolelle myönnettiin ”isyyspäivärahaa”. Juuri kun se on saatu vihdoinkin korjattua, ryhdyttäisiin maksamaan transmiehille ”äitiysavustusta”. Äitiysavustuksen terminologian säilyttämiselle ei ole esittää muita kuin sentimentaalisia ja ideologisia syitä. Äitiysavustuslakiin esitetyistä uudistettavista pykäläistä ja niiden perusteluista olisi hyvä poistaa sana ”henkilö” tarpeettomana. ”Raskaana oleva henkilö” ei tuo

lisätietoa verrattuna ilmaisuun ”raskaana oleva”. Samoin ”avustukseen oikeutettu henkilö” -> ”avustukseen oikeutettu”.

Näkemyksemme mukaan olisi tärkeää, että myös rikoslaki, vankeus- ja tutkintavankeuslaki sekä laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta uudistettaisiin niin, että esityksessä todetut tulkintavaikkeudet tulisivat jo ennakkollisesti estetyiksi.

Huomioimme myös, että siltä varalta, että hallituksen esitys uudeksi kansalaisuuslaiksi ei tule vahvistetuksi eduskunnassa, on syytä varautua tekemään tämän lain vaatimat muutokset kansalaisuuslakiin erillisinä liitelakimuutosesityksinä. Olisiko myös syytä lisätä lukuun yhdeksän alaluku hallituksen esityksestä kansalaislaiksi?

Esitetyn lainsäädännön ongelmallinen peruslähtökohta:

Esityksen keskeisin ongelma vanhemmuuteen liittyvissä kysymyksissä on se, että tulevaisuudessakin vanhemmuusmerkinnät tehdään väestötietojärjestelmään aivan turhaan sukupuolitettuina (isä/äiti). Väestötietojärjestelmään kirjattavan vanhemmuusmerkinnän sukupuolittamiseen ei ole mitään oikeudellista eikä käytännöllistä tarvetta, koska väestötietojärjestelmä sisältää joka tapauksessa tiedon vanhemman sukupuolesta ja esimerkiksi synnyttämisestä.

Lähes kaikessa muussa perhelainsäädännössä on jo säädelty sukupuolineutraalisti, mistä viimeisimpänä esimerkkinä ovat perhevapaa uudistus ja osittain myös hallituksen esitys vanhemmuuslaiksi. Sukupuolineutraali lainsäädäntö on yksiselitteisempää ja sovellettavampaa.

Vanhemmuusmerkintöjen sukupuolittamiseen ei ole olemassa mitään muita syitä, kuin sentimentaaliset ja ideologiset syyt. Vanhemmuusmerkintöjen sukupuolittamiseen ripustautumalla sen sijaan aiheutetaan todella monimutkaista lainsäädäntöä, mistä tämäkin hallituksen esitysluonnos on erinomainen esimerkki. Jos perusratkaisuksi olisi valittu sukupuolineutraalit vanhemmuusmerkinnät, kaikki yllä esittämämme ongelmat vanhemmuusmerkintöihin liittyvästä säätelystä olisi ratkaistu.

Monimutkaisen säätelyn lisäksi sukupuolitettujen vanhemmuusmerkintöjen keskeisin ongelma on se, että ne eivät millään lailla kunnioita muunsukupuolisten vanhempien identiteettiä ja suojaa heitä syrjinnältä ja yksityisyyden suojan loukkauksilta.

Vanhemmuuden merkitseminen väestötietojärjestelmään vanhemmuutena ei tarkoita isyyden ja äitiyden kategorioista luopumista arjen tilanteissa. Sukupuolittamatta tehdyt väestötietomerkinnot

eivät sisältäisi arkaluonteista tietoa vanhemman transtaustasta eivätkä altistaisi lasta eikä vanhempaa tarpeettomasti syrjinnälle. Merkintätapa kunnioittaisi myös muunsukupuolisten ihmisten identiteettiä.

Seksuaali- ja lisääntymisterveydelliset oikeudet:

Katsomme, että intersukupuolisten lasten fyysisen koskemattomuuden, itsemääräämisoikeuden ja lisääntymisterveydellisten oikeuksien varmistamiseksi olisi ollut välttämätöntä, että lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet, jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä ja jotka tehdään ilman tietoon perustuvaa suostumusta, olisi kielletty lailla. Koska toimenpiteet päätettiin jättää kriminalisoimatta, intersukupuolisten hedelmällisyyttäkin turhaa vaarantavia toimenpiteitä tullaan edelleen tekemään.

Esitetyssä lainsäädännössä ei myöskään pyritä ratkaisemaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyviä tiettyjä ongelmia, kuten sulusolujen talletusta ja riittävää hedelmällisyysneuvontaa koskevia kysymyksiä. Nämä ongelmat pitääkin tulevaisuudessa ratkaista ministeriön ohjauksen ja hoitokäytäntöjen kehittämisen avulla. Tähän kokonaisuuteen liittyvät vaatimuksemme luetellaan seuraavaksi.

- Hedelmällisyyteen liittyvää neuvontaa on tarjottava kaikille sukupuolivähemmistöihin kuuluville henkilöille.

Tekemämme kyselyn mukaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien saama hedelmällisyyteen, hedelmällisyyden menettämiseen ja säilyttämiseen ja sulusolujen tallettamiseen liittyvä neuvonta on kehittynyt aiempaa paremmaksi sukupuolen korjaushoitojen aikana, mutta ei selvästikään ole vielä johdonmukaista ja itsestään selvää. Kun vuosina 2000–2009 hoidoissa käyneistä vain 30 prosentille oli puhuttu ylipäätään mitään hedelmällisyyteen liittyvistä asioista, vuosina 2015–2019 hoidoissa käyneistä jo 60 prosentin kanssa oli keskusteltu aiheesta edes vähän.

Usea sukupuolen korjaushoidoissa käynyt pelkäsi nostaa lapsiperheellistymismahdollisuuksia tai lapsitoiveitaan esille, jottei asia olisi vaikuttanut hoitojen saamiseen. Tästä syystä hoitohenkilökunnalla on keskeinen velvollisuus ottaa asia aktiivisesti keskusteluun hoidettavien kanssa. Erityisesti nuoria henkilöitä, joiden elämässä lapsiperheellistyminen ei vielä ole ajankohtaista, on rohkaistava pohtimaan lapsiperheellistymisen mahdollisuuksia myöhemmässä elämässä.

Hedelmällisyyteen liittyvät kysymykset on huomioitava myös intersukupuolisten ihmisten hoidoissa. Intersukupuolisten ihmisten hoidosta on kirjattava moniammatillinen hoitokäytäntö, jossa tulee

huomioida myös eettiset ja ihmisoikeudelliset näkökulmat, mukaan lukien seksuaali- ja lisääntymisterveys.

Ensinnäkin erilaisten sukupuolipiirteitä muokkaavien toimenpiteiden vaikutuksista hedelmällisyyteen on annettava asianmukaista tietoa, jotta ihminen voi tehdä niistä oman tietoon perustuvan suostumuksensa. Toisaalta hedelmällisyyteen liittyvässä neuvonnassa on huomioitava intersukupuolisuuteen liitettävien kehollisten variaatioiden erot sekä ihmisten yksilöllinen tilanne.

Mikäli henkilön keholliseen variaatioon kuuluu hedelmättömyys, on tästä kerrottava sensitiivisesti ja lapsen ja/tai nuoren ikä ja kehittyvät valmiudet huomioiden. Näissä tilanteissa on puhuttava avoimesti ja neutraalisti erilaisista lisääntymiseen liittyvistä vaihtoehdoista (mukaan lukien se, ettei päättä hankkia omia lapsia) sekä annettava kattavasti tietoa erilaisista lapsiperheellistymisen muodoista. Se, miten ja millaisena asiana lääkärit ja vanhemmat kertovat intersukupuolisuudesta lapselle, vaikuttaa merkittävästi siihen suhtautuuko lapsi asiaan positiivisesti vai negatiivisesti ja miten asia vaikuttaa hänen minäkuvansa kehittymiseen. Asianmukaisella neuvonnalla vältetään myös väärin mielikuvien ja käsitysten luominen. Pahimmillaan virheellinen ja stereotyyppinen neuvonta johtaa siihen, että ihminen luulee kehollisen variaationsa aiheuttavan hedelmättömyyden, vaikka tämä ei pidä paikkaansa.

- Kaikille sukupuolivähemmistöihin kuuluville on tarjottava mahdollisuutta tallettaa sukusolujaan osana sairausvakuutuksen alaista hoitoa

Tekemämme kyselyn mukaan yhä useammalle on kerrottu mahdollisuudesta tallettaa sukusolujaan ennen sukupuolen korjaushoitoja. Edelleenkin mahdollisuudesta ei ole kerrottu kaikille. Vuosina 2000–2009 hoidoissa olleista vain alle 10 prosentille oli kerrottu mahdollisuudesta. Vuosina 2010–2014 hoidoissa olleista 20 prosentille kerrottiin, mutta vuosina 2015–2019 hoidoissa olleista jokaiselle 60 prosentille oli kerrottu mahdollisuudesta. Mahdollisuudesta on kerrottu transnaisille (lähes 80 %) huomattavasti useammin kuin transmiehille (reilu 50 %). Tämä on tietysti yhteydessä siihen, että tietojemme mukaan Helsingissä ei ole tarjottu lainkaan mahdollisuutta tallettaa munasoluja, Tampereelläkin vasta muutamille.

Kyselyyn vastanneista 60 % haluaisi varmasti tai mahdollisesti tallettaa sukusolujaan. Sen sijaan vain 6 % vastanneista ilmoitti, että heidän solujaan on talletettu. Niistä, jotka eivät olleet tallettaneet solujaan, 43 % kertoi, että syynä oli oma päätös olla tallettamatta. 40 % sanoi syyksi sen, että hänelle ei oltu kerrottu mahdollisuudesta. Muiksi syiksi mainittiin liian kallis hinta, dysforiaan liittyvät tunteet, kivuliaisuus / toimenpiteen vaatimat hoidot.

- Sijaissyntyminen on säädeltävä Suomessa niin, että se on myös sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ulottuvilla

Sijaissynnytyks voi olla monille sukupuolivähemmistöön kuuluville yksi tie vanhemmuuteen. Hallitusohjelman mukaan sijaissynnytyksestä koskevaa säätelyä selvitetään. Säätelyllä mahdollistettavien järjestelyjen tulee olla yhdenvertaisesti kaikkien saatavilla. Sateenkaariperheet ry:n ja yhteistyökumppaneiden laatiman laajan taustamuistion mukaan sijaissynnytykselle voidaan luoda eettisesti kestävä ja turvalliset rakenteet kotimaassa uudistamalla lainsäädäntöä ja luomalla hyvät käytänteet: <https://sateenkaariperheet.fi/wp-content/uploads/2021/02/Sijaissynnytyks-jarjestojen-taustamuistio.pdf>

Lopuksi vielä huomioimme, että:

- Laissa olisi hyvä olla tarkoituksena, joka määrittäisi, että lain tarkoituksena on nimenomaan perus- ja ihmisoikeuksien varmistaminen.
- Muutamassakin kohdassa esitysluonnosta on viitattu YK:n riippumattoman asiantuntijan raporttiin, jonka suomentamisessa on selvästi tapahtunut virhe. 'Sexual orientation' (kohta 92) tulisi kääntää seksuaaliseksi suuntautumisiksi, ei sukupuoliseksi suuntautumisiksi.
- Sivun 31 viimeisessä kappaleessa sanotaan, että "suurempi osa tutkimuksiin ja hoitoihin hakeutuvista henkilöistä on tyttöjä ja nuoria naisia". Lause ei ole ongelmallinen ainoastaan sen takia, että siinä tarpeettomasti sukupuolitetaan ihmisiä, vaan koska ihmiset sukupuolitetaan pääasiallisesti väärin. Asiayhteydestä voi tulkita, että tässä tarkoitetaan ihmisiä, joiden suurimmaksi osaksi voidaan olettaa identifioituvan jotenkin muuten kuin "tyttöinä ja nuorina naisina". Kysymys on joukosta ihmisiä, joista suurin osa identifioitunee esimerkiksi poikina, miehinä tai muunsukupuolisina.

Jämsä Juha
Sateenkaariperheet ry